

მიხეილ ლაბაძე

დიგლოსია თანამედროვე იტალიაში (პარალელები ქართულ ენობრივ სამყაროსთან)

იტალიის რესპუბლიკის (La Repubblica Italiana) მოსახლეობის რაოდენობაა 60 231 214 (2009 წლის აღწერის მონაცემებით). მოსახლეობის უდიდეს ნაწილს (90%-ზე მეტს) იტალიელები შეადგენენ. ეროვნულ უმცირესობათაგან აღსანიშნავია ფრიულეები, რეტორომანელები, არბერეშები (ალბანელთა თემი), სლოვენები, ხორვატები, ტიროლელი ავსტრიელები და სხვ. ამ ქვეყნის სახელმწიფო და საერთო-ეროვნული ენაა იტალიური. იტალია იყოფა 20 რეგიონად. თავის მხრივ, რეგიონები დაყოფილია პროვინციებად, პროვინციები - კომუნებად. შესაბამისად, ქვეყნის სახელმწიფო წყობილება განისაზღვრება, როგორც „დეცენტრალიზებული უნიტარიზმი“.

1. იტალიური სალიტერატურო ენა. როგორც ცნობილია, იტალიური ენა ინდოევროპულ ენათა ოჯახის რომანულ ჯგუფს ეკუთვნის, რომელშიც აწ მკვდარ **დალმაციურთან** ერთად, ქმნის იტალიკურ-რომანულ ქვეჯგუფს. აღსანიშნავია ისიც, რომ სხვა რომანულ ენათაგან განსხვავებით, იტალიური ჩამოყალიბდა იმ ტერიტორიაზე, რომელიც ლათინური ენის გავრცელების თავდაპირველ არეალს წარმოადგენდა. შესაბამისად, მიიჩნევა, რომ მან უფრო ნაკლებად განიცადა უცხო ენათა გავლენა და შეინარჩუნა სიახლოვე ფუძეენასთან - ე.წ. „მდაბიურ ლათინურთან“ (*Sermo Vulgaris*).

პირველი წერილობითი ძეგლი, რომლის ენაც შესაძლებელია ჩაითვალოს იტალიურად, გახლავთ მონტეკასინოს მონასტრის (ლაციოს რეგიონი) ქვის ფილების წარწერები (*Placiti Cassinesi*), რომლებიც თარიღდება 960-963 წლებით (მილიორინი 1987, გვ. 12). მიუხედავად ამისა, სალიტერატურო იტალიურის ჩამოყალიბების ხანად სამართლიანად ითვლება XIV-XV საუკუნეები, როცა ხალხურმა მეტყველებამ მხატვრულ ლიტერატურაში საგრძნობლად შეავიწროვა ლათინური ენა. პირველი პოეტი, რომელმაც აქტიურად იწყო წერა ხალხურ ენაზე, გახლდათ ფლორენციელი დანტე ალიგიერი (1265-1321) - ავტორი საყოველთაოდ ცნობილი პოემისა

„ღვთაებრივი კომედია“ (La Divina Commedia); პროზაში კი იტალიური ენის დამამკვიდრებლად ითვლება ასევე ფლორენციელი ჯოვანი ბოკაჩო (1313-1375) - მისი ცნობილი თხზულება „დეკამერონი“ დღემდე სალიტერატურო იტალიურის ბრწყინვალე და მისაბაძ ნიმუშად მიიჩნევა.

მოგვიანებით, დანტეს და ბოკაჩოს (რომლებიც მშობლიურ ფლორენციულ დიალექტზე წერდნენ) მრავალი მიმდევარი და მიმბაძველი გამოუჩნდა. გარდა ამისა, რამდენადაც აღორძინების ეპოქაში ფლორენცია მთელი იტალიური სამყაროს (მაშინ ერთიანი იტალია არ არსებობდა) მნიშვნელოვან კულტურულ ცენტრად იქცა, იტალიური ენის სამწერლობო ფორმა სწორედ ფლორენციულ დიალექტს დაეფუძნა. აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ XIX საუკუნის ბოლომდე, სამწერლობო იტალიური ფლორენციის საზღვრებს გარეთ მხოლოდ წერილობით არსებობდა და მასზე ხელი მიუწვდებოდა მოსახლეობის განათლებულ ფენას, თუმცა იტალიის სხვადასხვა მხარეში ბევრი მწერალი, რომელიც დიალექტებზე წერდა, ფართოდ იყენებდა ნასესხობებს ფლორენციულიდან, რამდენადაც სურდა, რომ საკუთარი ნაწარმოებები დანტეს „ღვთაებრივ კომედიასთან“ ანდა ჯოვანი ბოკაჩოს „დეკამერონთან“ გაეთანაბრებინა. ასეთ ტენდენციას იტალიელი მკვლევრები „ტოსკანიზაციას“ უწოდებენ (ფლორენციის პროვინცია ტოსკანის რეგიონშია) და მიიჩნევენ, რომ სწორედ ამან, სხვა ყველაფერთან ერთად, დიდად შეუწყო ხელი იტალიური სამყაროს ეროვნულ-ენობრივ გაერთიანებას, რაც იტალიის პოლიტიკური და დიალექტური დაქუცმაცებულობის ფონზე, მეტად მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო (მილიორინი 1960, გვ. 33).

თანამედროვე იტალიაში იტალიური, როგორც უკვე ითქვა, სახელმწიფო და საერთო-ეროვნული ენაა, რომელიც ყველა რეგიონისათვის უპირატესია. აღსანიშნავია ისიც, რომ სხვადასხვა რეგიონში, სალიტერატურო იტალიური ენის ზეპირი ფორმა, აქცენტუაციასა და ფონეტიკაში (შედარებით იშვიათად - მორფოლოგიასა და სინტაქსშიც კი) ადგილობრივ დიალექტთა დიდ გავლენას განიცდის. აქედან გამომდინარე, იტალიურ ენათმეცნიერებაში არსებობს ცნება „რეგიონული იტალიური“ (Italiano Regionale), რაც გულისხმობს ერთგვარ შუალედურ ფორმას

„სამწერლობო/ლიტერატურულ იტალიურსა“ (Italiano Literario) და „დიალექტურ იტალიურს“ (Italiano Dialettale) შორის.¹

2. დიალექტური მეტყველება თანამედროვე იტალიაში. სალიტერატურო იტალიურის პარალელურად, იტალიაში არსებობდა და არსებობს მრავალი დიალექტი, რომლებიც მეტნაკლებად განსხვავდებიან ერთმანეთისგანაც და სალიტერატურო ენისგანაც. მაშინ, როცა მაგალითად, მეზობელ საფრანგეთში, რომელიც ფართობით იტალიაზე დიდია, საერთო-ეროვნული ენის განსხვავებული დიალექტები თითქმის აღარც შემორჩენილა. რომანული ენების მკვლევრები ერთხმად მიიჩნევენ, რომ იტალიის დიალექტური მრავალფეროვნება უპირველეს ყოვლისა, განაპირობა იმან, რომ ქვეყანა XIX საუკუნის ბოლოსდა გაერთიანდა.

რომანისტიკაში იტალიურ დიალექტთა დაჯგუფების რამდენიმე პრინციპი არსებობს, თუმცა ტრადიციულად, მათ ისტორიულ-გეოგრაფიული პრინციპით აჯგუფებენ ხოლმე (მერლო 1937, გვ. 4) - ჩრდილოურ, სამხრეთულ და ცენტრალურ (ტოსკანურ) დიალექტურ ჯგუფებად (იხ. რუკა №1). აღსანიშნავია ისიც, რომ ამ სამი ჯგუფის გავრცელების არეალები ძირითადად გვიან შუა საუკუნეების იტალიის პოლიტიკურ რუკას ემთხვევა, რაც რა თქმა უნდა, სულაც არაა შემთხვევითი.

ცნობილი იტალიელი ენათმეცნიერის - კლემენტე მერლოს - მიხედვით, ჩრდილოურ ჯგუფს შეადგენს ის დიალექტები, რომლებიც გავრცელებულია ლა სპეცია-რიმინის ხაზის ჩრდილოეთით (რუკაზე აღნიშნულია ყვითლად); შესაბამისად, სამხრეთულ ჯგუფში ამავე ხაზის სამხრეთით - ორივე სიცილიის სამეფოს ისტორიულ ტერიტორიაზე გავრცელებული დიალექტები ერთიანდება (რუკაზე აღნიშნულია ვარდისფრად); ტოსკანის საჰერცოგოს ისტორიულ ტერიტორიაზე გავრცელებული დიალექტები კი ცენტრალურ ჯგუფში შედის (რუკაზე აღნიშნულია ბაც მწვანედ). მერლოს კლასიფიკაციითვე, კორსიკის და სარდინიის დიალექტები (რუკაზე აღნიშნულია შესაბამისად ბაც და მუქ ყავისფრად) არც ერთ ჯგუფში არ შედის და დამოუკიდებელ განშტოებებს ქმნის.

მოგვიანებით, რომანისტებმა ხსენებული კლასიფიკაცია უფრო დააზუსტეს - კუნძულ კორსიკაზე გავრცელებული ჩიზმონტანური

¹ვრცლად ამის თაობაზე იხ. მე-4 პარაგრაფი.

(ანუ მთასაქეთური) და ოლტრემონტანური (მთასიქითური) დიალექტები ტოსკანურ ჯგუფს მიაკუთვნეს, ასევე - სამხრეთული ჯგუფი სამად - ცენტრალურ-სამხრეთულ, საკუთრივ სამხრეთულ და უკიდურეს სამხრეთულ ჯგუფებად გაჰყვეს (პელეგრინი 1950, გვ. 13).

რუკა №1

იტალიურ დიალექტთა ჯგუფები და ეროვნულ უმცირესობათა (ან მოსაზღვრე) ენები კლემენტე მერლოს 1937 წლის კლასიფიკაციის მიხედვით

(რუკაზე მუქლურჯად აღნიშნულია გერმანული, მუქმწვანედ - რეტორომანული, წითლად - ფრანგული, სტაფილოსფრად -

ოქსიტანური, ჭაობისფრად - სლავური, შინდისფრად - ალბანური ენები)

2005 წელს, იტალიელმა ენათმეცნიერმა მაურიციო დარდანომ წარმოადგინა იტალიურ-რომანული შტოს ენებისა და იტალიური დიალექტების კლასიფიკაციის ახალი სქემა (იხ. დარდანო 2005, გვ. 22); რომლის მიხედვითაც დიალექტები იყოფა ჩრდილოურ, ტოსკანურ, ცენტრალურ-სამხრეთულ და უკიდურეს-სამხრეთულ ჯგუფებად. ამ ჯგუფებში კი, თავის მხრივ, გამოიყოფა ქვეჯგუფები (მაგ., ჩრდილოურში - გალურ-იტალიკური, ვენეტური და ისტრიული, ტოსკანურში - საკუთრივ ტოსკანური და კორსიკული და ა.შ.) მანვე შეადგინა დალექტთა დეტალური რუკაც:

რუკა №2

იტალიის დიალექტები და ეროვნულ უმცირესობათა ენები
მაურიციო დარდანოს მიხედვით

როგორც ვხედავთ, იტალიის ტერიტორიაზე (და მის ფარგლებს გარეთაც - ისტორიულ იტალიურ მიწებზე) გავრცელებულია მრავალი დიალექტი და ამასთან, მათი გავრცელების არეალები ზოგჯერ არც კი ემთხვევა ერთი რეგიონის ან პროვინციის საზღვრებს.

ჩნობილი ვებ-პორტალის, [ethnologue.com](http://www.ethnologue.com)-ის მესვეურთა ხელთ არსებული მონაცემების თანახმად, ყველაზე მეტი კაცი (დაახლ. 5 700 000-მდე) ნეაპოლურ დიალექტზე მეტყველებს²; მეორე ადგილზეა სიცილიური - 4 700 000³, ხოლო მესამეზე კი ვენეტური - 3 800 000.⁴ და ა.შ. ხსენებულ დიალექტებს, სხვათა შორის, სამწიგნობრო ტრადიციებიც კი გააჩნიათ (დაწვრილებით იხ. ქვემოთ).

ზოგი სხვა მონაცემებით კი, ამჟამად იტალიაში დიალექტებზე მეტყველთა რაოდენობა იკლებს - ახალგაზრდა თაობა მათ „რეგიონულ იტალიურს“ ამჯობინებს, რაც მასმედიის (პრესა, რადიო, ტელევიზია, ინტერნეტი...) დიდ გავლენას მიეწერება. ამიტომ დიალექტი წმინდა სახით აღარ გვხვდება ისეთ რეგიონებშიც კი, როგორცაა სიცილია ან ნეაპოლი, სადაც ოდიტვანვე მეტად საგრძნობი იყო განსხვავებული ადგილობრივი მენტალიტეტი: „სიცილიური მეტყველების წმინდა სახით მოსმენა დღეს შეუძლებელია... სიცილიური და [სალიტერატურო] იტალიურის ელემენტთა პროცენტული შეფარდება სხვაობს ზონათა მიხედვით - მაგ., მესინას მკვიდრთა მეტყველებაში [სალიტერატურო] იტალიურის ელემენტები უფრო მეტია, [შიდა] პროვინციათა მეტყველებაში კი - ნაკლები“ (დესიატოვა, 2008, გვ. 130).

ერთადერთი რეგიონი, სადაც დიალექტი სალიტერატურო იტალიური ენის გავლენას თითქმის არ განიცდის, გახლავთ კ. კორსიკა, რომელიც XVIII ს.-ის ბოლოდან საფრანგეთის შემადგენლობაშია, მანამდე კი გენუის რესპუბლიკის ნაწილი იყო. აღსანიშნავია, რომ იქ გავრცელებული ორივე დიალექტი - ჩიზმონტანური და ოლტრემონტანური, რომლებიც ტოსკანურ ჯგუფში ერთიანდება, უფრო ახლოსაა სალიტერატურო იტალიურთან, ვიდრე მაგალითად - რომაული დიალექტი (Romanesco).⁵ კუნძულზე სალიტერატურო იტალიური (უკეთ რომ

² <http://www.ethnologue.com/language/nap>

³ <http://www.ethnologue.com/language/scn>

⁴ <http://www.ethnologue.com/language/vec> ethnologue.com-ზე ეს დიალექტები სალიტერატურო იტალიურისგან განსხვავებულ და დამოუკიდებელ ენობრივ ერთეულებად მიიჩნევა, მიუხედავად იმისა, რომ თვით იტალიელ ენათმეცნიერთა უმეტესი ნაწილი ამგვარ შეხედულებას არ იზიარებს.

⁵ მიუხედავად იმისა, კორსიკელთა ერთი ნაწილი თავის მეტყველებას იტალიურისგან დამოუკიდებელ ენად მიიჩნევს და აქვს სურვილი,

ვთქვათ - მისი ვარიანტი, რომელიც ადგილობრივ დიალექტთა დიდ გავლენას განიცდიდა) სამწიგნობრო ენის ფუნქციით XIX ს.-ის II ნახევრამდე გამოიყენებოდა, მერე კი მის მაგივრად თანდათან ფრანგული დამკვიდრდა (არიგი 1999, გვ. 23).

სალიტერატურო იტალიურსა და დიალექტებს შორის, როგორც ითქვა, მნიშვნელოვანი სხვაობა დასტურდება, რაც ხშირად საერთოდ გამორიცხავს გაგებინებას. ერთმანეთისაგან დიდად სხვაობს ასევე, არამართო სხვადასხვა ჯგუფის, არამედ ერთსა და იმავე ჯგუფში გაერთიანებული დიალექტებიც; საილუსტრაციოდ, ქვემოთ მოგვყავს აპულიის მკვიდრი პოეტის, ჯუზეპე დე დომინიჩისის (იგივე „კაპიტანი ბლეკის“- 1869-1905) ერთი-ერთი ლექსის კუპლეტი, სალიტერატურო იტალიური ვერსიითურთ:⁶

Ma cce serve ste cose cu bu dicu
Ma a che serve che io vi dica queste cose
se ogne amicu miu tantu u sospira
se ogni mio amico vi sospira
e pe destinu uesciu ogne nemicu
e per vostro destino ogni nemico
furfecare bu pote cu na lira?
vi può forbiciare con una lira?

ქართული ბჭკარედული თარგმანი:⁷

„თუმც რის მაქნისია ესენი, რასაც გეტყვით,
 თუ ყველა ჩემი მეგობარი თქვენით აღფრთოვანებულია,
 და თქვენდა ბედად, [+ ყოველი] მტერიც კი,
 ლირით [ხელში] დითირამბებს გიძღვნით?“

ქ. სალენტოს⁸ დიალექტი, რომელზეც ჯუზეპე დე დომინიჩისის ლირიკული ლექსები აქვს დაწერილი, სალიტერატურო იტალიურისაგან თითქმის ისევე განსხვავდება, როგორც მაგ., მეგრული/ლაზური მეტყველება - სალიტერატურო ქართულისაგან: ფონეტიკური პროცესები იწვევს ფორმათა იმგვარ ცვლილებას, რომ

რომ ის ფრანგულთან ერთად, კუნძულის მეორე ოფიციალური ენა იყოს.

⁶ამოღებულია წიგნიდან "Gesurmini", Le poesie del capitano Black, Congedo Editore, Lecce 1976, გვ.56;

⁷ბჭკარედული თარგმანები შესრულებულია ჩემ მიერ.

⁸მდებარეობს სამხრ.-აღმ. იტალიაში, აპულიის რეგიონში. იმავე სახელწოდების პროვინციის ადმ. ცენტრია. სალენტური დიალექტის (Salentino) გავრცელების არეალი იხ. აქვე, მე-2 რუკაზე.

საგანგებო დაკვირვების გარეშე, გაგებინება თითქმის შეუძლებელია. უნდა ითქვას ისიც, რომ სალენტური უკიდურეს-სამხრეთული ჯგუფის დიალექტია, მაგრამ ამავდროულად, იმავე ჯგუფში შემავალი სიცილიურისგან (მაგ., პალერმული კილოკავისგან) საგრძნობლად განსხვავდება: შდრ., ერთი და იმავე ხალხური სიმღერის სალენტური (1), პალერმული (2) და სალიტერატურო (3) ვერსიები:⁹

1.

**Nc'è cose ca lu Sîndicu de Maje
Ci meju de iddu è bbonu cu lle fazza?
Pr'esempiu cu ssaluta chiazza chiazza,
Pr'esempiu cu sse mpenne le maraje...**

2.

**C'è ccusi ca u Sinniccu dâ Magghie
Cui megghiu d'iddu è bbonu cu facciagghie?
P'esempiu ccu salutta chiazza chiazza,
P'esempiu ccu si mpenne e madagghie...**

3.

*Ci sono cose che il sindaco di Maglie,
chi meglio di lui è capace di farle?
Per esempio, salutar di piazza in piazza,
per esempio, appendersi le medaglie...*

ქართული ბწკარედული თარგმანი:

„ბევრი რამეა, რაც გაბღენძილ ქალაქისთავზე უკეთესად
ვის ძალუძს რომ შეასრულოს?
მაგალითად, მოედანზე [შეკრებილ ხალხთან] მისალმება,
მაგალითად, ჩინ-მედლების დაკიდება...“

სალიტერატუროიტალიური ენისგან კიდევ უფრო მეტად განსხვავდება ჩრდილო იტალიის რეგიონებში გავრცელებული გალურ-იტალიკური დიალექტები - პიემონტური, ლომბარდიული, ლიგურიული და ემილია-რომანიული, რომლებიც ციზალპია-პადანიის მკვიდრი გალური ტომების რომანიზაციის შედეგად წარმოიქმნა, თუმცა ეროვნულ ენებად ვერ ჩამოყალიბდა.

⁹ამოღებულია წიგნიდან L'italiano nelle regioni: testi e documenti, a cura di F. BRUNI, UTET, Torino, 1994, გვ. 699

ადსანიშნავია, რომ ჩამოთვლილთაგან ზოგ დიალექტს უფრო მეტი საერთო აქვს მეზობელ ფრანგულ ენასთან, ვიდრე სალიტერატურო იტალიურთან, მაგრამ ისტორიულ-პოლიტიკური მიზეზების გათვალისწინებით, მაინც იტალიურ მეტყველებად ითვლება, მიუხედავად იმისა, რომ არა იშვიათად, გაგებინება მაშორის სულაც გამორიცხულია (ლოპორკარო, 2009, გვ.70). მაგალითად, შდრ. ემილია-რომანიული (ბოლონიური კილოკავი) - სალიტერატურო იტალიური:

Al còrv l'avèva rubè da una fnèstra un pzulén ed furmâi;
Il corvo aveva rubato da una finestra un pezzo di formaggio;
apugè in vatta a un âlber, l'èra drî par magnèrel, quand la vâulp al le vésst;
appollaiato sulla cima di un albero, era pronto a mangiarselo, quando la volpe lo vide;

l'avèva pròpi una gran sghèssa.

era davvero affamata.

„ყვავმა მოიპარა ფანჯრიდან ცოტა ყველი;

ხეზე შემჯდარი, მზად იყო, შეეჭამა ის, როცა მელამ დაინახა;

[მელა] იყო ძალიან მშიერი.“

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, იტალიურ ენობრივ სამყაროში გალურ-იტალიკური დიალექტები ე.წ. „ასოცირებულ მეტყველებებს“ წარმოადგენს და პირობითად, შეგვიძლია პარალელი გავავლოთ წოვათუშურ (ბაცბურ) მეტყველებასთან, რომელიც „ქართველური (ქართული) ენის ასოცირებულ დიალექტადაა მისაჩნევი, „ვინაიდან მას ამ ბოლო დროს უამრავი ისეთი თვისება შეეძინა, რომ საკუთრივ ლინგვისტური საზომებით გაჭირდება მისი დამოუკიდებელ ენად ჩათვლა“ (გვანცელაძე, 2001).

ტოსკანური ჯგუფის დიალექტებს რაც შეეხება: სალიტერატურო ენისგან ამჟამად უკვე ისინიც მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან, თუმცადა სამხრეთულ და ჩრდილოურ ჯგუფთა დიალექტებთან შედარებით, ტოსკანურ დიალექტებსა და სალიტ. ენას შორის გაგებინება არსებობს. მაგ., შდრ.:

E allora, come si fa 'n questi casi, s'urla contenti: "Maiala! Spetta'holo!"

E allora, come si fa in questi casi, si urla contente: "Ma che spettacolo è!"

Avé' visto che gl'è piaciuto tant' è stata 'na sorpresa tant' inattesa come meravigliosa.

Avere visto che lei è piaciuto tanto è stata una sorpresa tanto inattesa come meravigliosa.

„მაშინ კი, როგორც ხდება ხოლმე ასეთ დროს, კმაყოფილი წამოიყვირებს: „ვაჰ, რა სანახაობაა!“; როცა ნახავს, რომ მოუწყვეს სიურპრიზი, ენით უთქმელი და საოცარი“

როგორც უკვე აღინიშნა, ტოსკანურ ჯგუფს ეკუთვნის ასევე კ. კორსიკაზე (საფრანგეთი) გავრცელებული ჩიზმონტანური და ოლტრემონტანური დიალექტები, ასევე მათთან ახლო მდგომი გალურული და სასარული (კ. სარდინიის უკიდურეს ჩრდილო სანაპიროზე). ამ ოთხ დიალექტს მ. დარდანო ტოსკანურ ჯგუფში ცალკე კორსიკულ ქვეჯგუფად გამოყოფს. მისივე თქმით, ჩიზმონტანური და ოლტრემონტანური დიალექტები სალიტერატურო ენისაგან (*resp.* ფლორენციული დიალექტისგან) განსხვავებულია, მაგრამ ახლოს დგას სხვა ტოსკანურ დიალექტებთან, მიუხედავად იმისა, რომ კელტიბერიული მეტყველებისა და ფრანგული ენის გავლენა განუცდიათ. ჩვენი აზრით, აქ შეიძლება პარალელის გავლება ქართულის ლივანურ და ტაოურ დიალექტებთან, რომლებიც ამჟამად გავრცელებულია თურქეთში, განსხვავდება სალიტერატურო ქართული ენისაგან, მაგრამ გარკვეულწილად ახლოს დგას აჭარულ დიალექტთან. გალურულსა სასარულს რაც შეეხება: ეს დიალექტები ჩიზმონტანურისა და ოლტრემონტანურის განაყოფია, რომელთაც სახე გარკვეულწილად უცვლიათ სარდინიის სხვა დიალექტებთან (იხ. ქვემოთ) ურთიერთობის შედეგად.

კუნძულ სარდინიაზე გავრცელებულ დიალექტებს - ლოგუდორულს, ნუორულსა და კამპიდანურს, როგორც წესი, ცალკე ჯგუფად გამოყოფენ, როგორც არაინდოევროპულ პალეოსარდინიელთა რომანიზაციის შედეგად წარმოქმნილ მეტყველებებს; ანუ არსებითად, ისინიც - გალურ-იტალიკური დიალექტების მსგავსად - იტალიურის ე.წ. „ასოცირებულ დიალექტებს“ წარმოადგენენ. აღსანიშნავია ისიც, რომ კამპიდანურს კარგად აქვს დაცული სალიტერატურო ლათინურთან საერთო ფორმები. ამჟამად ხსენებულ სამ სარდინიულ დიალექტს იტალიურისგან დამოუკიდებელი სარდინიული ენის ნაწილებად თვლიან (იხ. ქვემოთ)

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია რომაული და ნეაპოლური დიალექტები - ორივეს სამხრეთულ ჯგუფში აერთიანებენ (მ. დარდანო, რ. კაპაცოლი), თუმცადა მათ ერთგვარად გარდამავალი ადგილი უჭირავთ ტოსკანურ და უკიდურეს-სამხრეთულ დიალექტებს შორის. რომაული დიალექტი, გასაგები მიზეზების გამო, უფრო და უფრო უახლოვდება სალიტერატურო იტალიურს და დიდ გავლენასაც ახდენს მასზე (თანამედროვე იტალიურ ენაში ნორმად ითვლება რომაული და არა ტოსკანური აქცენტუაცია), ხოლო ნეაპოლური დიალექტი ერთგვარ კოინეს წარმოადგენს სამხრეთი იტალიის მასშტაბით - სხვადასხვა, განსხვავებულ დიალექტებზე მეტყველი სამხრეთელები ერთმანეთთან საკომუნიკაციოდ ნეაპოლურ დიალექტს მიმართავენ ხოლმე. ამის გამო, ნეაპოლურს თანდათანობით ერწყმის (ან მისი გავლენით სახეს იცვლის) ბევრი

ისეთი დიალექტი, რომლის მატარებელთა რიცხვი შედარებით მცირეა (აბრუცოული, მოლიზური, ბაზილიკატური და ა.შ.).

3. მეკუთხევეობისა და „დიალექტთა აღმატების“ შესახებ. იტალიაში დიდი ხნის ისტორია აქვს მეკუთხევეობას - ცალკეულ კუთხეთა კულტურულ-ენობრივ სეპარატიზმს, რაც არაიშვიათად, პოლიტიკური სეპარატიზმის გარკვეული საფუძველია: 1997 წლიდან, ქვეყანაში ოფიციალურად დარეგისტრირებულია პოლიტიკური პარტია „ჩრდილოეთის ლიგა“, რომელიც იტალიის გალურ-იტალიკური რეგიონების დამოუკიდებლობისათვის იბრძვის. მსგავსი პარტიები ლეგალურად ან ნახევრადლეგალურად არსებობს სამხრეთის რეგიონებშიც - სიცილიაში, კალაბრიაში, აპულიაში, ნეაპოლსა და სხვაგანაც, თუმცა ისინი გავლენიან ძალებს არ წარმოადგენენ.

მეკუთხევეობას პირდაპირ უკავშირდება „დიალექტთა აღმატების“ („Valorizzazione dei Dialetti“) საკითხი, რაც დღევანდელ იტალიაში მეტად აქტუალურია. **როგორც წესი, ამა თუ იმ დიალექტის „აღმატება“** (იტალ. Valorizzazione „დაფასება“, „ცენზის მომატება“) **ვიწრო მნიშვნელობით გულისხმობს მის გადასარჩენად აუცილებელი ზომების მიღებას, ფართო მნიშვნელობით კი - მის ფუნქციურ გატოლებას სალიტერატურო იტალიურთან.** აქედან გამომდინარე, ხსენებული საკითხი იტალიელთა მიერ, ბუნებრივია, სხვადასხვაგვარად აღიქმება.

ოფიციალური პოზიციის თანახმად, დიალექტებს იტალიაში არანაირი ოფიციალური სტატუსი არ გააჩნიათ - ყველა რეგიონისათვის უპირატესია სალიტერატურო იტალიური და შესაბამისად, ყველა ინსტანციაში სახელმწიფო (ოფიციალური) ენის ფუნქციას მხოლოდ ის ასრულებს.¹⁰ ამავე დროს, საგანგებო კანონების თანახმად, ავტოქტონური ეროვნული უმცირესობებით დასახლებულ რეგიონებში (ფრიული-ვენეცია-ჯულია, ვალე დ'აოსტა...) დაშვებულია იტალიურის პარალელურად და თანაბარ დონეზე შესაბამისი სხვა ენობრივი ერთეულის (გერმანულის, ფრანგულის, პროვანსალურის...) გამოყენება სხვადასხვა დონის სასწავლო დაწესებულებებში, მასმედიაში, ნაწილობრივ - საქმისწარმოებაში და ა.შ.

გარდა ამისა, იტალიურ კანონმდებლობაში არსებობს ცნება „ისტორიული ეროვნული უმცირესობა“, რაც ისტორიულად **არარომანული წარმომავლობის** მოსახლეობასა და მათ სამეტყველო ერთეულებს გულისხმობს: მაგ., 1999 წლის 15 დეკემბერს გამოცემული კანონი № 482 და მასთან დაკავშირებული № 345-

¹⁰საინტერესოა ისიც, რომ იტალიას დღემდე არ მოუხდენია რეგიონული და უმცირესობათა ენების შესახებ ევროპული ქარტიის რატიფიცირება.

დებულება (გამოცემული 2001 წლის 2 მარტს) ისტორიულ ეროვნულ უმცირესობებად აღიარებს სარდინიაზე მცხოვრებ ნუორელებს, ლოგუდორელებსა და კამპიდანელებს, რომლებიც კუნძულის უძველესი, არარომანული წარმომავლობის ავტოქთონური მოსახლეობის შთამომავლები არიან. შესაბამისად, მათი სამეტყველო დიალექტები - ნუორული, ლოგუდორული და კამპიდანური უთანაბრდება ავტოქთონური ეროვნული უმცირესობების ენებს.¹¹

ამავე დროს, “ისტორიულ ეროვნულ უმცირესობად” არ მიიჩნევიან კ. სარდინიის ჩრდ. ნაწილში მცხოვრები გალურელები და სასარელები (ისინი კუნძულზე ჩამოსახლებულ ტოსკანელთა და კორსიკელთა შთამომავლები არიან), არც სიცილიელები, ნეაპოლელები, პიემონტელები, ლიგურიელები, ლომბარდიელები... რამდენადაც ყველანი ისტორიულად იტალიკურ-რომანული სამყაროს წარმომადგენლებად ითვლებიან.¹²

ბუნებრივია, იტალიის ცენტრალური ხელისუფლების ხსენებულ პოზიციას ყველა ვერ იზიარებს - არსებობენ არასამთავრობო ორგანიზაციები, რომლებიც ამა თუ იმ რეგიონის მოსახლეთა ისტორიულ ეროვნულ უმცირესობად აღიარებას ითხოვენ (ამადროულად, ემიჯნებიან და გმობენ პოლიტიკურ სეპარატიზმს), შესაბამისი დიალექტის „აღმატებას“ კი, უპირველეს ყოვლისა, თავიანთ მოთხოვნას უკავშირებენ. ასეთი ორგანიზაციებია, მაგალითად, სიცილიაში „Stupor Mundi“ (<http://www.siciliastupormundi.org>) და „La Lingua Siciliana“ („სიცილიური ენა“) (<http://www.linguasiciliana.org>), რომლებიც ითხოვენ სიცილიელთა აღიარებას ისტორიულ ეროვნულ უმცირესობად და სიცილიური მეტყველების იმგვარადვე აღმატებას, როგორც სარდინიაზე ადგილობრივი დიალექტები. სხვათა შორის, ორგანიზაციის მოთხოვნებს გამოეხმაურა სიცილიის ადმ. ცენტრის - ქალაქ კატანიას შემადგენელი კალტაჯირონეს კომუნას

¹¹ დაწვრილებით იხ. http://www.regione.sardegna.it/documenti/1_73_20120703172407.pdf; აღსანიშნავია ისიც, რომ სამივე სარდინიულ დიალექტზე მწიგნობრობა ადრეული შუა საუკუნეებიდან ვითარდება

¹² სარდინიელთა შემთხვევაში ანგარიში ეწევა იმას, რომ ნუორული, ლოგუდორული და კამპიდანური უშუალოდ ლათინური ენის მონათესავე მეტყველების შემადგენელი ნაწილებია და არა მდაბიური ლათინურის დაშლის საფუძველზე ეწარმოქმნილი ენობრივი ერთეულები. ამასთანავე, ლათინურის ახლომონათესავე ენებიდღეს უკვე გამქრალია; ამიტომაც დაუშვებს იტალიაში გამონაკლისი, თორემ სარდინიელებიც კულტურულად და ისტორიულად იტალიელი ერის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენენ - იტალიის გაერთიანებაში წამყვანი როლი სწორედ სარდინიის სამეფომ შეასრულა.

(მიკრორაიონის) საკრებულო, რომელმაც სიცილიურს კომუნის ტერიტორიაზე განსაკუთრებული სტატუსი მიანიჭა.¹³

სიცილიაშივე არსებობს სიცილიურის შემსწავლელი ფილოლოგიურ-ლინგვისტური ცენტრი (<http://www.csfls.it>). მას რეგიონის მთავრობა აფინანსებს. ცენტრის მესვეურების აზრით, სიცილიური მეტყველება დამოუკიდებელი ენა არ არის, თუმცაღა წარმოადგენს არა მხოლოდ სიცილიის რეგიონისთვის, არამედ მთელი იტალიისთვის უმნიშვნელოვანეს ისტორიულ მემკვიდრეობას - ისე, როგორც სხვა დიალექტები, ამიტომ, მისი შესწავლა არ უნდა მოხდეს იტალიურისგან მოწყვეტით. სწორედ ხსენებული ცენტრის წარმოდგენილი უტყუარი ისტორიული არგუმენტების მოშველიებით, სიცილიის რეგიონულმა მთავრობამ გააუქმა კალტაჯირონეს კომუნის გადაწყვეტილება.

მიუხედავად ამისა, იტალიის გარეთ, ხშირად სიცილიური, ნეაპოლური, პიემონტური და სხვა დიალექტები იტალიურისგან დამოუკიდებელ ენებად ითვლება - მაგ., ცნობილი ვებ-გვერდი **ethnologue.com** მათ აღრიცხავს, როგორც უმცირესობათა ენებს. ვიკიპედიის იტალიური ვერსიის გარდა, თითქმის ყველა სხვა ვერსიაშიც ხსენებული მეტყველებები ენებად არის ჩათვლილი. მეტიც - ვიკიპედიას სიცილიური, ლიგურიული, ნეაპოლური, ლომბარდიული, ვენეტური ვერსიებიც აქვს.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ამერიკის კონტინენტზე მცხოვრებ სიცილიელთა დიდ ნაწილს (XIX-XX სს.-ში გადასახლებულ ემიგრანტთა შთამომავლებს) მშობლიური მეტყველება ენად მიაჩნია. ასევე - ბრაზილიაში, მექსიკასა და კუბაზე გადასახლებული ვენეციელების შთამომავლებიც თვლიან, რომ ვენეტური დიალექტი დამოუკიდებელი ენაა. „ასეთი შეხედულება იმ დროის გადმონაშთია, როცა იტალია პოლიტიკურად დაქუცმაცებული იყო და მისი გაერთიანება ბევრს შეუძლებლად ეჩვენებოდა“ (გეკიო, 1988; გვ. 20).

ამგვარ ფონზე, მოსახლეობის განათლებული ფენა პოლიტიკური დაქუცმაცების დროსაც კიმიჩინედა, რომ მთელს იტალიაში არსებობდა ერთი ენა — იტალიური, რომელიც მდებარეობს ლათინურის მემკვიდრე იყო და რომელსაც მრავალი დიალექტი ჰქონდა. მაგ., ასე თვლიდა ცნობილი ფილოლოგი და საზოგადო მოღვაწე **ლიონარდო ვიგო კალანა** (1799-1879) — 1861 წლის 10 მაისით დათარიღებულ პირად წერილში ის მეგობარს სწერდა: „ჩვენ ჩვენს სახლში ვართ და უცხოელებს ვუჭერებთ, რომლებიც ამბობენ, ეს ასე არააო. ჩემთვის ერთგვარად მშობლიურია რომი, მილანი ან ფლორენცია... დანტეს მშვენიერი ენაც ჩვენთან ყველგანაა და არც ერთ ცალკე აღებულ პროვინციას არ

¹³ . <http://www.regione.sicilia.it/presidenza/ull/gazzette/g05-28s/g05-28s-p1.htm>

ეკუთვნის... და მაინც: მე იტალია სიცილიაში ვიპოვე!¹⁴ (ვიგო, 1896, გვ. 225-226; ხაზი ჩემია - მ.ლ.). აქვე დავძენთ იმასაც, რომ სიცილიურის მეცნიერულ შესწავლას საფუძველი სწორედ ვიგომ ჩაუყარა.

4. მწიგნობრობა იტალიურ დიალექტებზე. იტალიაში დიალექტებს აქვთ საკმაოდ მდიდარი სამწიგნობრო ტრადიცია და ზოგჯერ - უფრო ძველი, ვიდრე სალიტერატურო იტალიურს. მაგალითისთვის განვიხილოთ ისეთი დიალექტი, როგორცაა სიცილიური:

პირველი წერილობითი ძეგლი, რომელიც სიცილიურ დიალექტზეა შექმნილი, XIII საუკუნით თარიღდება. მაშინ სიცილია ორივე სიცილის სამეფოს ნაწილი იყო, რომელიც კუნძულის გარდა, მთელ სამხრეთ იტალიასაც მოიცავდა. მეფის კარზე მოღვაწე პოეტების დასი იმთავითვე სიცილიური სკოლის სახელით იყო ცნობილი. დასის წევრთა უმეტესობა სწორედ სიცილიურად ანუ, როგორც მაშინ უწოდებდნენ - ვულგარული ლათინურის სიცილიურ ვარიანტზე (იტალ. *il volgare siciliano*) წერდა. შემორჩა იმ პერიოდის ორიოდე ლექსი: სტეფანო პრონოტაროს „ჩემი გულის გასახარად“ (*Pir meu cori alligrari*) და აგრეთვე - ჰენრიხ სარდინიელის (წმინდა რომის იმპერატორ ფრიდრიხ II ჰოჰენშტაუფენის უკანონო ვაჟიშვილი, სარდინიის და კორსიკის გამგებელი) „სათნობა რომ მეპოვა“ (*S'iu trovassi Pietati*). „სიცილიური სკოლის“ პოეტთა ყველა სხვა ლექსის სიცილიური ორიგინალი დაკარგულად ითვლება - ჩვენს დღეებამდე მხოლოდ მათმა გვიანდელმა, ფლორენციულმა თარგმანებმა მოაღწია.

XIV საუკუნით დათარიღებულ სიცილიურ წერილობით ძეგლთაგან კი აღსანიშნავია ბერ ჯოვანი კამპოლოს მიერ ლათინურიდან სიცილიურად ნათარგმნი „დიალოგი წმიდა გრიგოლთან“ (*Lu libru de lu dialogu de Sanctu Gregoriu*), აკურსო კრემონელის „ვალერიუს მაქსიმუსის წიგნი“ (*Lu libru di Valeriu Maximu*), რომელიც ასევე ლათინურიდან თარგმანს წარმოადგენს.

XVI საუკუნიდან, სიცილიური დიალექტი მწერლობაში ფლორენციულმა შეავიწროვა, მაგრამ მწიგნობრობის ტრადიცია არ ჩამკვდარა - სიცილიურად იქმნებოდა უმეტესად პოეზია და პიესები იტალიური ხალხური თეატრისთვის. მოგვიანებითაც, ბევრი მწერალი სიცილიურს იყენებდა ძირითადად პოეზიასა და დრამატურგიაში - მაგ., ნობელის პრემიის ლაურეატს, ნოველისტ ლუიჯი პირანდელოს, სიცილიურად დაწერილი აქვს ლექსები, რომლებიც დღეს უკვე

¹⁴დრ.ილია ჭავჭავაძის ცნობილი გამონათქვამი: „სამეგრელოში მოველ და საქართველო ვნახე!“, აქ უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ლიონარდო ვიგო წარმოშობით სიცილიელი იყო და მთელი ცხოვრება სიცილიაზე გაატარა;

ხალხურ სიმღერებადაა ქცეული. მისივე ცნობილ პიესაში „ქვევრი“ (რომლის მიხედვით გადაღებულია იმავე სახელწოდების ქართული ფილმი) სიცილიური დიალექტი გამოყენებულია დიალოგებში.

ამჟამად, დიალექტები გარკვეული მიზნით (ადგილობრივი კოლორიტის წარმოჩენა, რეალობის ზედმიწევნითი ასახვა...) გამოიყენება მხატვრულ ფილმებში, ტელეშოუებში და სხვაგან.

5. „რეგიონული იტალიური“ და სამეტყველო კოდთა აღრევა. როგორც უკვე აღინიშნა, ამჟამინდელ იტალიურ ენათმეცნიერებაში არსებობს ცნება „რეგიონული იტალიური“ („Italiano Regionale“): ის გულისხმობს სალიტერატურო იტალიურის ზეპირმეტყველებით ვარიანტს, რომელიც განიცდის ამა თუ იმ დიალექტის გავლენას უპირატესად ფონეტიკასა და აქცენტუაცია-ორთოვბაში, უმნიშვნელოდ - მორფოლოგიასა და სინტაქსშიც. ასე რომ, „რეგიონული იტალიური“ ერთგვარ შუალედურ ფორმას წარმოადგენს სალიტერატურო (სამწიგნობრო) ენასა და დიალექტს შორის.

„რეგიონული იტალიური“ არ არის აღრეული მეტყველება - ის დაახლოებით ისეთივე ენობრივი ერთეულია, როგორც ქართულ ფოლკლორში დადასტურებული კოინე. ერთგვარი კუროზული ფაქტია, რომ სალიტერატურო იტალიურის რომაული ვარიაცია XX სა.-ის ბოლომდე რეგიონულ იტალიურად მიიჩნეოდა, დღეს კი აშკარად შეიმჩნევა ტენდენცია მისი გაბატონებისა. რეგიონული იტალიურის მნიშვნელოვანი ვარიანტებია მილანური და ნეაპოლური, რომლებიც შესაბამისად, განიცდიან ჩრდილო იტალიის გალურ-იტალიკური და სამხრეთული დიალექტების დიდ გავლენას. დაძვინთ იმასაც, რომ მილანური ვარიანტი ისმის, მაგ., მარियो ჩეკი გორის ცნობილ ფილმში „ჭირვეულის მორჯულება“ (1983), ხოლო ნეაპოლური — ვიტორიო დე სიკას ასევე ცნობილ ფილმში „ქორწინება იტალიურად“ (1964).

სამეტყველოკოდთააღრევასრაცშეეხება: ზემოთ უკვე აღინიშნა, რომ დღესდღეობით, თითქმის არცერთი დიალექტი არ დასტურდება „წმინდა“ სახით - ყველა რეგიონში ხდება „რეგიონული იტალიურისა“ და შესაბამისი ადგილობრივი დიალექტის აღრევა, განსაკუთრებით კი ახალგაზრდა თაობის მეტყველებაში (დაწვრილებით იხ. ლომანელო, 2010), რაც კანონზომიერი პროცესია და ხელოვნური წინააღმდეგობის მიუხედავად (მხედველობაში გვაქვს „დიალექტთა აღსამატებლად“ ჩატარებული ღონისძიებები), მაინც გრძელდება. ამ მხრივ ვიზიარებთ ახალგაზრდა იტალიელი მკვლევრის, ემილია რომანელოს თვალსაზრისს: **„სამეტყველო კოდთა აღრევა შეჩერდება იმ შემთხვევაში, თუკი დიალექტები ოფიციალური ენის ყველა ფუნქციას მოიპოვებენ... ეს კი შეუძლებელია, რადგან აქ უკვე პოლიტიკურ სეპარატიზმში გადავდივართ“** (იხ. რომანელო, 2010, გვ. 20).

6. განსხვავებანი და მსგავსებანი ქართულ და იტალიურ ენობრივ სამყაროთა შორის. როგორც ვხედავთ, იტალიასა და საქართველოში არსებული ვითარებათა შორის მნიშვნელოვანი სხვაობაა ის, რომ ჩვენთან ისტორიის მთელ მანძილზე, დიალექტებზე არ შექმნილა მწიგნობრობა და არც სალიტერატურო-ეროვნული ენა წარმოქმნილა რომელიმე კუთხის დიალექტზე დაყრდნობით — იმთავითვე, ყველა ქართულ თემში მწიგნობრობა იმ ერთიან ენაზე იქმნებოდა, რომელიც ამოსავალია დიალექტთათვის (დაწვრილებით ამ საკითხთა შესახებ იხ. ფუტკარაძე 2005).

იტალიაში კი, ამის საპირისპიროდ, „მდაბიური ლათინურის“ დიალექტებად დაშლის შემდგომ, აღზევდა ფლორენციული დიალექტი, მიუხედავად იმისა, რომ მწიგნობრობა თითქმის ერთდროულად შეიქმნა რამდენიმე მსხვილ დიალექტზე და ფლორენციულმა მათი შევიწროვება მხოლოდ XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან დაიწყო.

ამავე დროს, ქართულ და იტალიურ ენობრივ სამყაროთა შორის ის მსგავსებაა, რომ **კუთხური დიალექტების აშკარა განსხვავებულობის ფონზე, მყარია ქართველთა და იტალიელთა ერთიანი ეროვნული თვითაღქმა: ყველაკუთხის ქართველს, ისევე როგორც ყველაკუთხის იტალიელს, თავი მიაჩნია ერთი ერის შვილად, ერთიანი კულტურის მემკვიდრე-შემოქმედად და თვლის, რომ ერთი დედა ენა და სამშობლო აქვს** (იტალიის მაგალითზე იხ. მაგალითად, აქვე ზემოთ ციტირებული, ლიონარდო ვიგო კალანას შეხედულება). ამ მხრივ არსებული მცირერიცხოვანი გამონაკლისები საქართველოშიც და იტალიაშიც არაბუნებრივად მოჩანს (იხ. ფუტკარაძე 2005 და ვეკიო 1988).

ყოველივე ზემოთქმულის მიუხედავად და გაუთვალისწინებლად, ზოგიერთ უცხოელ მკვლევარს მაინც მიაჩნია, რომ ერთიანი ქართული ენობრივი სამყარო არც არსებობს და სამეგრელოში, სვანეთსა და ლაზეთში გავრცელებული მეტყველებები ქართულისაგან დამოუკიდებელ ენებს წარმოადგენენ. მაგალითისთვის ავიღოთ ცნობილი გერმანელი ქართველოლოგის — პროფესორ ვინფრიდ ბოედერის (ბოდერის) სტატია „ენა და კილო ქართველოლოგიაში“, რომელიც 2005 წელს გამოქვეყნდა. მასში ავტორი ცდილობს დაამტკიცოს, რომ ლინგვისტური კრიტერიუმით მეგრული, ლაზური და სვანური დამოუკიდებელი ენებია და არა დიალექტები; ამასთან, ანგარიშს არ უწევს მეგრელთა, სვანთა და ლაზთა ეროვნულ თვითაღქმას, საქართველოში ისტორიულად არსებული ვითარებების თავისებურებებს და აცხადებს, რომ მაგ., კონსტანტინე გამსახურდია ისევე შეიძლება ჩაითვალოს ქართველ მწერლად, როგორც პოლონური წარმომავლობის ჯოზეფ კონრადი ითვლება ინგლისელ მწერლად (იხ. ბოედერი 2005, გვ. 231, სქოლიო)

აქვე დავძენთ, რომ ეგზომ ყბადაღებული „ლინგვისტური კრიტიერიუმის“ ზუსტი განსაზღვრება (როგორც თავად აღნიშნავს ავტორი ზემოთ ხსენებულ სტატიაშივე, სხვადასხვა ადგილას) არარსებობს, რადგან არც ერთი ენობრივი ერთეულის კლასიფიცირება არ ხდება მხოლოდ ლინგვისტური კრიტიერიუმის (რეგულარული ბგერათშესატყვისობების, გაგებინების არსებობა-არარსებობის და ა.შ.) საფუძველზე — როგორც წესი, უმეტეს შემთხვევაში, ენათმეცნიერები უსიტყვოდ თანხმდებიან იმაზე, რომ ესა თუ ისმეტყველება ენად თუ დიალექტად მიიჩნევა არა იმდენად ლინგვისტური, არამედ მასთან ერთად (და უფრო მეტადაც კი!) — ისტორიულ-პოლიტიკური ვითარების გათვალისწინებით: მაგ., პიემონტური ანდა ემილია-რომანიული, ვინფრიდ ბოედერის „ლინგვისტური კრიტიერიუმის“ მიხედვით, ისეთივე ენებად შეიძლება მივიჩნიოთ, როგორც ფრანგული ან კატალანური, მაგრამ ამისდა მიუხედავად, ერთიცა და მეორეც იტალიურის დიალექტებია იმიტომ, რომ მათზე მეტყველნი თავს ისტორიულადაც და ამჟამადაც თვლიდნენ და თვლიან იტალიელებად; პიემონტისა და ემილია-რომანიის კუთხური მეტყველებებიც, შესაბამისად, იტალიურიენობრივი სამყაროს (იტალიური ენის) განუყოფელ ნაწილებს წარმოადგენს. ხოლო კონსტანტინე გამსახურდიას და ჯოზეფ კონრადის გაიგივება იმის ნიშანია, რომ ბ-ნი ბოედერი, სამწუხაროდ, არამარტო ცუდად იცნობს საქართველოს ენობრივ და კულტურულ-ისტორიულ ვითარებას (რაც ქართველოლოგს არ ეპატიება), არამედ ვერ გრძნობს სლავურ და გერმანიკულ კულტურულ-ენობრივ სამყაროთა შორის არსებულ კარდინალურ სხვაობასაც.

იტალიაში არსებული ენობრივი ვითარების ამ მოკლე მიმოხილვითაც, ვგონებთ, ცხადი ხდება, რომ ენობრივ ერთეულთა კლასიფიკაციის ნორმები თვით ევროპაშიც კი სხვადასხვაგვარია.

დამოწმებული ლიტერატურა:

არიგი, 1999: Ghjuvan Maria Arighi, L'usu di u corsu, Bunifazziu, 1999;
ბოედერი, 2005: ვინფრიდ ბოედერი, „ენა და კილო ქართველოლოგიაში“, ენათმეცნიერების საკითხები, 1-2; თბილისი, 2005;

- გვანცელაძე, 2001:** თეიმურაზ გვანცელაძე, „ქართველური ენები თუ ქართველური დიალექტები“ (<http://www.putkaradze.ge/qartvelebi/qartvelebi/links/danarti.htm>);
- დარდანო, 2005:** Maurizio Dardano, Nuovo manualetto di linguistica italiana, Bologna 2005
- დესიატოვა, 2008:** Десятова М.Ю. Сицилийский диалект в современной лингвистической ситуации Италии, (<http://pstgu.ru/download/1223920137.desyatova2.pdf>);
- ვეკიო, 1988:** Sebastiano Vecchio, “Una nazione senza lingua. Il sicilianismo nel primo ottocento; Palermo, 1988;
- ვიგო, 1896:** Vita intima; Lettere inedite di Lionardo Vigo e di alcuni illustri suoi contemporanei, Catania, 1896;
- ლოპორკარო, 2009:** Loporcario Michele, Profilo linguistico dei dialetti italiani, Roma Bari, Laterza, 2009;
- მერლო, 1937:** Clemente Merlo, Lingue e dialetti d'Italia, Milano 1937
- მილიორინი, 1960:** Bruno Migliorini, Storia della lingua italiana, Firenze, Sansoni, 1960
- ბელეგრინი, 1950:** Contributo allo studio della romanizzazione della provincia di Belluno, Padova, Cedam, Casa Ed. Dott. A. Milani, 1950;
- რომანელო, 2010:** Emily Romanello, The Use of Italian And Dialects as a Politeness Strategy, Honors Thesis, Stony Brook University, 2010;
- ფუტკარაძე, 2005:** ტარიელ ფუტკარაძე, ქართველები I, თბილისი, 2005;

Mikheil Labadze

Diglossia in Italia (I paralleli con la diglossia georgiana)

RIASSUNTO

In articolo si tratta dei dialetti d'Italia e della diglossia (o dilalia) italiana, e si fanno i paralleli con la situazione linguistica della Georgia.

La condizione di diglossia consiste nello stato in cui in un dato contesto territoriale e sociale esistono due linguaggi strettamente imparentate, una di elevato prestigio, generalmente usata dal governo e nei testi formali, e una di basso prestigio, solitamente la lingua vernacolare parlata: i parlanti hanno generalmente buona pratica di entrambi gli idiomi, e li usano in funzione della situazione (fenomeno del code-switching) e degli interlocutori, in certi casi in alternanza e in altri casi in commistione. Questa condizione si verifica in Italia tra l'italiano e i dialetti preesistenti in gran parte delle realtà territoriali della penisola.

Forte di una radicata tradizione verbale ma anche letteraria, il dialetto in Italia è servito nel tempo da spunto per la realizzazione di molti lavori teatrali entrati poi stabilmente nel repertorio di uno specifico genere chiamato teatro dialettale. Un valore particolare al dialetto è stato attribuito specialmente in tempi relativamente recenti, da quando si è avuta piena consapevolezza della predominanza della lingua nazionale sulle parlate regionali. Affinché i dialetti non scompaiano diventando lingue morte, si è tentato e si tenta di studiare e recuperare appieno il significato storico e il senso culturale della parlata locale, anche in chiave di un recupero delle radici e dell'identità propri di ogni regione. All'interno di queste dinamiche si assiste recentemente ad un uso del dialetto nelle tifoserie di calcio, specie con l'esposizione di striscioni in dialetto che evidenziano un recupero dei dialetti con finalità di rivendicazione identitaria.

La lingua georgiana comprende circa 30 dialetti, suddivisi in un gruppo centrale e in cinque marginale (alla opinione di professore Tariel Putkaradze), alcuni dei quali (laziano, taoano, imerkheviano...) sono stati fortemente influenzati dal linguaggio dominante della paese in cui risultano parlati. In generale sono più distinti i dialetti delle provinciemarginale.